

Młodzież w partyjnych scenariuszach świąt systemowych 1 Maja i 22 Lipca w latach 1956–1970 (na przykładzie województwa katowickiego)

W okresie Polski „ludowej” obchody świąt państwowych stanowiły istotny element polityki władz komunistycznych, służyły indoktrynacji społeczeństwa, a w szczególności młodzieży. Już od pierwszych lat powojennych władze komunistyczne wykorzystywały potencjał rytuałów świątecznych w kształtowaniu postaw młodzieży zgodnie z obowiązującą ideologią¹. Święto Pracy (1 Maja), Narodowe Święto Odrodzenia Polski (22 Lipca)² i rocznica „Wielkiej Socjalistycznej Rewolucji Październikowej”, czyli bolszewickiego przewrotu w Piotrogradzie w 1917 r., obchodzona 7 listopada (jako święto inicjujące powstanie nowego ustroju) – to triada najważniejszych uroczystości systemowych, traktowanych jako okazje do propagowania istotnych wartości państwa rządzonego przez Polską Zjednoczoną Partię Robotniczą (PZPR): marksizmu-leninizmu, „proletariackiego internacjonalizmu”, gospodarki cen-

¹ Od XIX w. w Europie świętowano wiele różnego rodzaju wydarzeń, konstytuujących państwa, dynastie, upamiętniających kluczowe fakty (prawdziwe bądź rzekome) z odległej przeszłości. Eric Hobsbawm i Terence Ranger część tych celebracji nazwali „świętami wyobrażonymi”, czyli takimi, które miały wpajać ludziom pewne wartości i normy zachowania przez ciągłe repetycje – co siłą rzeczy sugerowało ciągłość dziejów i kontynuację przeszłości. Święta państwa komunistycznego spełniały takie właśnie funkcje (E. Hobsbawm, *Wprowadzenie. Wynajdywanie tradycji* [w:] *Tradycja wynaleziona*, red. *idem*, T. Ranger, tłum. M. Godyń, F. Godyń, Kraków 2008, s. 9–10).

² Według propagandy komunistycznej 22 VII 1944 r. w Chełmie Lubelskim powstał PKWN i tam też tego dnia opracowano jego dokument programowy – Manifest PKWN. W rzeczywistości PKWN powstał dzień wcześniej w Moskwie. Zob. np. J. Eisler, *Czterdzieści pięć lat, które wstrząsnęły Polską. Historia polityczna 1944–1989*, Warszawa 2018, s. 46.

tralnie sterowanej, „demokracji socjalistycznej” oraz instytucjonalnej przyjaźni ze Związkiem Sowieckim. Ponadto obchody te służyły umacnianiu pozycji PZPR oraz legitymizacji jej władzy³.

Ważną rolę w komunistycznych rytuałach wyznaczono młodemu pokoleniu, wychowanemu w duchu nowego ustroju. Miało ono stanowić awangardę społeczeństwa – tworzyć nową kulturę, propagować komunistyczne wzorce i wartości, zwalczać „wrogów” ustroju. Dla Włodzimierza Lenina młodzi ludzie byli „drożdżami systemu” – naturalnymi sojusznikami komunistów w przebudowie społeczeństwa⁴. Trzeba ich było jednak odpowiednio ukształtować, czemu służyły m.in. permanentne spektakle historyczno-propagandowe, jakimi były oficjalne święta komunistycznej władzy. Kierownictwa partyjne i oświatowe współdziałały, tworząc szczegółowe wytyczne i scenariusze uroczystości, które miały zapewnić obchodom pożądany wydźwięk.

Kontrola nad młodymi ludźmi była dla komunistów jednym z kluczowych zagadnień. System sterowania młodzieżą zaczął ulegać atrofii po rozpadzie Związku Młodzieży Polskiej (ZMP)⁵ na początku 1956 r., ale PZPR nie zamierzała dopuścić do tego, by młodzież wymknęła się spod jej wpływu. 3 stycznia 1957 r., jeszcze przed rozwiązaniem ZMP, został utworzony Związek Młodzieży Socjalistycznej (ZMS). Spory o kształt i tożsamość organizacji trwały do listopada 1957 r., kiedy to władze ZMS zdecydowały się na przyjęcie koncepcji masowej organizacji młodzieżowej propagującej treści marksistowskie. W grudniu tego roku władze ZMS jednoznacznie stwierdziły, że PZPR sprawuje nad ich zrzeszeniem kierownictwo ideowe i polityczne. Kolejne lata funkcjonowania organizacji przynosiły deklaracje potwierdzające bliski związek z PZPR⁶. Rozpad ZMP oznaczał także odzyskanie samodzielności organizacyjnej przez podlegające mu dotąd harcerstwo. W latach 1956–1960 rozegrała się walka o ideowe oblicze Związku Harcerstwa Polskiego (ZHP), zakończona zwycięstwem zwolenników ideologizacji ruchu i odcięcia się

³ P. Oseka, *Rytuały stalinizmu. Oficjalne święta i uroczystości rocznicowe w Polsce 1944–1956*, Warszawa 2007, s. 114–116.

⁴ H. Świda-Ziemba, *Młodzież PRL. Portrety pokoleń w kontekście historii*, Kraków 2010, s. 77–78, 109–110; eadem, *Człowiek wewnętrznie zniewolony. Mechanizmy i konsekwencje minionej formacji – analiza psychologiczna*, Warszawa 1997, s. 182.

⁵ M. Wierzbicki, *Związek Młodzieży Polskiej i jego członkowie. Studium z dziejów funkcjonowania stalinowskiej organizacji młodzieżowej*, Warszawa 2006, s. 451–454.

⁶ J. Sadowska, *Sercem i myślą związani z Partią. Związek Młodzieży Socjalistycznej (1957–1976). Polityczne aspekty działalności*, Warszawa 2010, s. 66–68, 97–99. Zob. też M. Wierzbicki, *PZPR a środowisko młodzieżowe (1948–1990)* [w:] *PZPR jako machina władzy*, red. D. Stola, K. Persak, Warszawa 2012.

od tradycji przedwojennych⁷. Najmniej ideologicznego komponentu było w działaniach trzeciej organizacji funkcjonującej w środowisku młodzieży – Związku Młodzieży Wiejskiej (ZMW). Jego członkowie w swej codziennej pracy nie uprawiali polityki, gdyż koncentrowali się na zajęciach potrzebnych w wiejskim środowisku: sporcie, kulturze, oświacie i szkoleniach zawodowych. „Praca polityczna” została ograniczona do możliwie najmniejszych rozmiarów⁸. Wszystkie trzy organizacje młodzieżowe uznawały zwierzchnictwo PZPR i realizowały jej wytyczne, ale daleko im było do takiego masowego wpływu na młodzież, jaki miał ZMP z czasów stalinizmu⁹.

W artykule poddano analizie pezetpeerowskie scenariusze świąt państwowych w latach 1956–1970 i udział młodzieży województwa katowickiego w tych uroczystościach, od kresu stalinizmu i objęcia władzy w kraju przez Władysława Gomułkę do momentu, kiedy musiał on zrezygnować ze stanowiska I sekretarza KC PZPR na rzecz Edwarda Gierka. Okres omawianych czternastu lat niemal dokładnie pokrywa się z czasem, gdy Komitetem Wojewódzkim PZPR w Katowicach kierował Edward Gierek (1957–1970)¹⁰. Przedmiotem refleksji badawczej jest przede wszystkim ukazanie planów wykorzystania młodych ludzi w celebracji świąt systemowych i sposobów ich realizacji oraz próby kształtowania postawy ideologicznej młodzieży za pomocą towarzyszącej uroczystościom narracji. Ze szczególną uwagą przyjrano się obchodom 1 Maja oraz 22 Lipca (nie analizowano ich rok po roku, ukazano te najważniejsze, związane z kalendarzem rocznicowym państwa, i kilka „zwyyczajnych” – jako obraz typowych uroczystości). Tekst bazuje przede wszystkim na materiałach archiwalnych, takich jak instrukcje oraz zalecenia egzekutywy KW PZPR w Katowicach, wskazówki władz oświatowych, scenariusze uroczystości, oraz na relacjach – partyjnych i prasowych – z przebiegu świątecznych obchodów. Analiza materiału źródłowego prowadzona jest z perspektywy

⁷ W. Hausner, *Związek Harcerstwa Polskiego w latach 1944–1964. Między komunistycznym przechwyceniem symboli a buntem wychowawców* [w:] „Jesteście naszą wielką szansą”. Młodzież na rozstajach komunizmu 1944–1989, Warszawa 2006, s. 142–146; A. Friszke, *Związek Harcerstwa Polskiego 1956–1963. Społeczna organizacja wychowawcza w systemie politycznym PRL*, Warszawa 2016.

⁸ J. Sadowska, *Sercem...*, s. 330.

⁹ ZMP w apogeum swojego rozwoju stał się wielomilionową organizacją masową, z rozbudowanymi strukturami terenowymi we wszystkich województwach i powiatach: wielką machiną biurokratyczną kierowaną przez wielotysięczny etatowy aparat, który z nadania PZPR sprawował nad masami członkowskimi władzę niemal dyktatorską. Dysponował własną prasą z własnymi redakcjami (w 1952 r. było to siedem czasopism). O takich wpływach ZMS czy ZHP nie mogły nawet marzyć. M. Wierzbicki, *Związek Młodzieży Polskiej...*, s. 110–112; J. Sadowska, *Sercem...*, s. 98–99.

¹⁰ Zob. np. M. Szumiło, *Gierek. Droga do władzy*, Łódź 2023.

badania nad pamięcią społeczno-kulturową z uwzględnieniem zarówno oficjalnego dyskursu władz, jak i praktyk nieoficjalnych oraz (w minimalnym stopniu) doświadczeń uczestników uroczystości. W artykule zastosowano metodę analizy treści dokumentów archiwalnych, pozwalającą wyodrębnić dominujące wątki i narracje w oficjalnej propagandzie. Dodatkowo wykorzystano metodę krytycznej analizy dyskursu (KAD), która umożliwia ujawnienie ukrytych założeń i ideologicznych przesłanek zawartych w dokumentach.

„Patriotyzm ludowy” i jego transformacja

W latach 1948–1956 w propagandzie PZPR dominowała narracja zorientowana na „walkę klas”, zogniskowana na wynikającym z marksistowskiej dogmatyki antagonizmie społecznym; kwestie narodu czy patriotyzmu podporządkowano temu ideologicznemu paradygmatowi¹¹. W deklaracji ideowej PZPR z 1954 r. zapisano, że „kieruje się [PZPR] w swej działalności nauką marksizmu-leninizmu”, a jej celem jest budowa społeczeństwa socjalistycznego, zapewnienie dobrobytu „klasie robotniczej” oraz „ludowi pracującemu miast i wsi”, jak też wychowanie społeczeństwa „w duchu patriotyzmu i internacjonalizmu” (chodziło o patriotyzm ludowy, „proletariacki”, zorientowany na zbudowanie ustroju komunistycznego na całym świecie)¹². Wedle ówczesnej wykładni patriotyzm miał swe źródło w „masach ludowych”, wśród których obudziło się „świadome umiłowanie ludowej ojczyzny”. Klasy posiadające kierowały się wyłącznie egoistycznymi interesami własnymi i klasowymi, które maskowano hasłami obrony ojczyzny¹³. Oczywiście komuniści byli elastyczni: Józef Stalin, jeśli było trzeba, odwoływał się nawet do wielkoruskiego szowinizmu¹⁴.

Opieranie działań propagandowych na dominacji wątku klasowego okazało się zjawiskiem przejściowym. Propaganda nienawiści, operująca motywem szczególnego zagrożenia dla państwa stwarzanego przez przeciwników we-

¹¹ Od przełomu lat czterdziestych i pięćdziesiątych XX w. funkcjonował tzw. patriotyzm ludowy – odwołujący się do wartości ludowych oraz proletariackich i ściśle związany z internacjonalizmem. Oferował on wyjątkowo uproszczony obraz przeszłości, w którym tylko wątki postępowe i rewolucyjne miały jakąś wartość. K. Tyszka, *Nacjonalizm w komunizmie. Ideologia narodowa w Związku Radzieckim i Polsce Ludowej*, Warszawa 2004, s. 138–139.

¹² *Statut Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej uchwalony przez II Zjazd PZPR*, Warszawa 1954, s. 7; B. Bierut, *Podstawy ideowe Zjednoczonej Partii*, „Nowe Drogi. Czasopismo społeczno-polityczne” 1949, nr 1.

¹³ K. Tyszka, *Nacjonalizm w komunizmie...*, s. 140.

¹⁴ J. Holzer, *Europa zimnej wojny*, Kraków 2012, s. 263–266.

wewnętrznych – „wrogów klasowych”, nie zaś nacje zewnętrzne (w przypadku Polski – Niemców), po upadku stalinizmu została przemodelowana. Było to tym łatwiejsze, że marksizm-leninizm w stalinowskim ujęciu był uważany przez większą część polskiego społeczeństwa za antynarodowy. Postrzeganie komunizmu jako tworu obcego Polakom stało się jedną z sił napędowych burzliwych przemian roku 1956, a idea „polskiej drogi do socjalizmu” stała się jedną ze strategii legitymizujących rządy Gomułki. Pierwszy sekretarz KC PZPR, funkcjonujący w przestrzeni publicznej jako symbol walki ze stalinizmem, obiecał powrót do „polskiego socjalizmu”, przywrócił w partyjnym dyskursie równowagę między klasą a narodem i osłabił kryterium klasowe jako podstawę rozróżnień¹⁵.

Po 1956 r. PZPR w mniejszym stopniu niż w latach stalinizmu odwoływała się do narracji o internacjonalizmie i „walce klas”. Przekaz propagandowy o wyższości ustroju socjalistycznego nieco zmodyfikowano: mówiono o powojennej industrializacji i skoku cywilizacyjnym, o dobrodziejstwach, które budowany ustrój zapewniał „ludziom pracy”, o bezpieczeństwie granic, wynikającym z sojuszu ze Związkiem Sowieckim, a mniej o stale szkodzącym społeczeństwu „wrogu klasowym” i zagrożeniu ze strony „imperialistów” z USA. Ponadto ekipa Gomułki, szukając skuteczniejszej więzi z obywatelami, sięgnęła do antyniemieckich fobii Polaków (pewnym problemem było oddzielenie „dobrych Niemców”, budujących socjalizm w NRD, od tych „złych”). Odwołanie się do dumy z militarnych i politycznych sukcesów pierwszych Piastów czy Władysława Jagiełły dało komunistom PZPR szerszą społeczną akceptację niż powielanie eksploatowanych wcześniej wątków klasowych i antyimperialistycznych. Sam Gomułka był wprawdzie komunistą, ale dalekim od narodowej obojętności. Nie lekcewał tradycji historycznych i patriotycznych przekonań, doceniał je, reinterpreterował i przystosowywał do komunistycznej narracji. Wątki patriotyczno-narodowe I sekretarz KC PZPR traktował przede wszystkim instrumentalnie, widząc w nich spoiwo społeczne¹⁶.

Wprawdzie nie było mowy o „narodowym komunizmie” – Gomułka odciął się od niego w 1957 r. – ale PZPR chętnie odwoływała się do nacjonalizmu. Przywódcy Związku Sowieckiego nie oponowali, ale postavili dwa warunki: zakaz naruszania jednności bloku państw socjalistycznych i niewykorzy-

¹⁵ P. Kolář, *Poststalinizm. Ideologia i utopia epoki*, tłum. J. Górny, Warszawa 2022, s. 189–190.

¹⁶ A. Dziuba, *Czas przełomu. Destalinizacja, rok 1956 i koniec odwilży w województwie katowickim/stalino-grodzkim (1953–1961)*, t. 3: „Nowa linia” na czasy po odwilży (1957–1961), Katowice–Warszawa 2023, s. 227–228; R. Spalek, *Gomułka. Inny od reszty (reformator, „narodowiec”, antysemita)* [w:] *Sprzeczne narracje... Z historii powojennej Polski 1944–1989*, red. idem, Warszawa 2020, s. 267.

stywanie nacjonalizmu przeciwko ZSRS. „Patriotyczna” propaganda PZPR koncentrowała się na budowie wizerunku Związku Sowieckiego jako państwa przyjaznego Polsce i Polakom oraz na uprawianiu kampanii wrogości wobec państw niemieckich przed 1945 r. oraz Niemiec Zachodnich¹⁷.

Władze PZPR w województwie katowickim szczególnie obawiały się pro-niemieckich sympatii części ludności, toteż budowanie lęku przed antypolską polityką RFN zdominowało przekaz propagandowy. W polityce historycznej na stałe zagościły – jako tworzywo pamięci zbiorowej – konstrukty propagandowe o sporach polsko-niemieckich. Eksponowano triumfy, prawdziwe i wątpliwe, takie jak bitwy pod Cedynią, na Psim Polu, pod Płowcami, Grunwaldem, a z czasów dużo bliższych – powstania śląskie oraz walkę z III Rzeszą. Jednocześnie budowano pozytywny przekaz o Rusi i Związku Sowieckim jako niezawodnych sojusznikach w walce z agresją zachodniego sąsiada. Działania te wpisywały się w świętowanie od 1960 r. jubileuszu Tysiąclecia Państwa Polskiego i były zarazem odpowiedzią partii i władz państwowych na prowadzone przez Kościół już od kilku lat „narodowe rekołeksje”, zapoczątkowane w sierpniu 1956 r. Jasnogórskimi Ślubami Narodu Polskiego, kontynuowane w latach 1957–1966 Wielką Nowenną i kościelnymi obchodami Tysiąclecia Chrztu Polski¹⁸.

Trzeba było skutecznie przyćmić przygotowania strony kościelnej, toteż we wrześniu 1958 r. w czasie narady w PZPR Gomułka przedstawił pomysł wybudowania „tysiąca szkół na tysiąclecie państwa polskiego”. W listopadzie 1958 r. KC PZPR wystąpił z formalną inicjatywą, by jubileusz uczcić społeczną kampanią „Tysiąc Szkół na Tysiąclecie”. Pomijając to, że budowa szkół była w ówczesnych realiach koniecznością, akcja wpisywała się także w rywalizację z Kościołem na polu edukacji i świeckiego wychowania. 19 listopada został powołany w Katowicach Wojewódzki Komitet Społecznego Funduszu Budowy Szkół Tysiąclecia (SFBST). Na jego czele stanął (nominalnie) Edward Gierek¹⁹.

¹⁷ M. Zaremba, *Komunizm, legitymizacja, nacjonalizm. Nacjonalistyczna legitymizacja władzy komunistycznej w Polsce*, Warszawa 2005, s. 269–270, 303–305.

¹⁸ Zob. np. A. Dudek, *Państwo i Kościół w Polsce 1945–1970*, Kraków 1995; J. Żaryn, *Kościół w PRL*, Warszawa 2004; Ł. Marek, „Kler to nasz wróg”. *Polityka władz państwowych wobec Kościoła katolickiego na terenie województwa katowickiego w latach 1956–1970*, Katowice 2009; B. Noszczak, *Przygotowania do Milenium Chrztu Polski i Tysiąclecia Państwa Polskiego (1956–1966)* [w:] *Milenium czy Tysiąclecie*, red. idem, Warszawa 2006; R. Łatka, *Koniec odwilży w relacjach państwo–Kościół (1957–1958) z perspektywy Prymasa Stefana Wyszyńskiego* [w:] *Christus vincit. Księga dedykowana Biskupowi Edwardowi Frankowskiemu w 80. rocznicę urodzin*, red. M. Krzysztofiński, J. Wołczański, Rzeszów 2017.

¹⁹ Archiwum Państwowe w Katowicach (dalej AP Ka), Wojewódzki Komitet Frontu Jedności Narodu w Katowicach (dalej WK FJN), 176, Sprawozdanie z działalności komitetów FJN w województwie

Sformułowany pod koniec 1958 r. wstępny program budowy obiektów szkolnych w regionie przewidywał, że w latach 1959–1965 w województwie katowickim powstaną 452 szkoły (w tym 35 „szkół-pomników tysiąclecia”), a kolejne 134 obiekty zostaną gruntownie zmodernizowane i rozbudowane. Miały też powstać sale gimnastyczne, warsztaty, mieszkania dla nauczycieli. Zakładano, że w 1959 r. zaczną się prace przy budowie pierwszych 120 szkół, które miały być oddane do użytku już w 1960 r.²⁰

Oddanie pierwszej w województwie i w całym kraju tzw. tysiąclatki, wybudowanej w Czeladzi-Piaskach, nastąpiło 26 lipca 1959 r. Imprezy tej nie połączono z uroczystymi obchodami 15-lecia Polski „ludowej”, celebrowanymi kilka dni wcześniej – zapewne obawiano się, że rozmach tego jubileuszu, który uświetniła wizyta przywódcy Związku Sowieckiego Nikity Chruszczowa, może przyćmić efekt propagandowy ukończenia budowy pierwszej tysiąclatki. Przesunięcie uroczystości szkolnej ułatwiło osiągnięcie efektu propagandowego: prasa informowała, że powstał wielki i nowoczesny kompleks edukacyjny z boiskiem i mieszkaniami dla nauczycieli. Szkoła otrzymała nawet bardzo rzadki w owych czasach telewizor oraz gabinet lekarski²¹.

Święto 1 Maja

Na komunistyczne świętowanie 1 Maja nie trzeba było długo czekać, bo już w 1946 r. nauczyciele należący do Polskiej Partii Socjalistycznej i do Polskiej Partii Robotniczej (PPR) wydali odezwę, w której wzywali do uroczystego obchodzenia 1 Maja także w szkole. Napisano w niej m.in.: „Dzień 1 Maja, dzień święta całego świata pracy, nie może być przemilczany w szkole, której zadaniem jest wychować przyszłych obywateli Polski Ludowej”²².

Centralne władze oświatowe rozsyłały „Zalecenia Sekretariatu KC PZPR w sprawie obchodów 1 Maja”, na podstawie których w województwach plano-

katowickim w listopadzie 1958 r., k. 129–130; M. Fazan, *Z dziejów społecznego budownictwa szkolnego*, „Studia i Materiały z Dziejów Polski Ludowej” (Katowice) 1976, t. 10, s. 162.

²⁰ AP Ka, WK FJN w Katowicach, 176, Sprawozdanie z działalności komitetów FJN w województwie katowickim w grudniu 1958 r., k. 125–128; M. Fazan, *Z dziejów...*, s. 163–164.

²¹ *Uroczystości w 91 miejscowościach. Katowickie przoduje w budowie szkół Tysiąclecia*, „Trybuna Robotnicza” (dalej TR), 24 VII 1959; *Niedziela szkół odpowiedzią Śląska i Zagłębia na apel Władysława Gomułki. Witaj, szkoło tysiąclecia!*, TR, 25–26 VII 1959.

²² Archiwum Akt Nowych (dalej AAN), Komitet Centralny Polskiej Partii Robotniczej, 295/XVII/47, k. 80. Cyt. za: K. Kosiński, *O nową mentalność. Życie codzienne w szkołach 1945–1956*, Warszawa 2000, s. 252.

wano organizację tych uroczystości. Podkreślano w nich potrzebę zwrócenia uwagi na szczególną rolę ruchu robotniczego w walce o postęp i o przyszłość Polski, ale zezwalano na to, aby każde z miast realizowało własny program obchodów, byle nie zapominało o zademonstrowaniu przyjaźni Polski z ZSRS i jej znaczenia²³. Opracowano generalne zasady, odwołujące się do świętowania najważniejszej tradycji robotniczej, wraz z jej ideologicznymi konotacjami, pozornie zostawiając swobodę wyboru formy. Kluczowym elementem udziału młodych ludzi w uroczystościach pierwszomajowych był pochód. Trasę jego przemarszu specjalnie dekorowano. Podkreślano potrzebę przybrania miast i wsi czerwonymi oraz biało-czerwonymi flagami, istotną częścią dekoracji miały być również wizerunki osób kreowanych przez oficjalną propagandę PRL na liderów państwa oraz przedstawianych jako twórcy idei socjalistycznej. Noszono więc zdjęcia Władysława Gomułki, Józefa Cyrankiewicza, Ludwika Waryńskiego i Aleksandra Zawadzkiego, a także trójcę „ojców ideologii”: Karola Marksa, Fryderyka Engelsa i Włodzimierza Lenina²⁴.

Dziesięć lat później nadal był pochód, sztandary i wielkoformatowe fotografie liderów PRL oraz twórców ideologii. W przeddzień święta w 1957 r. w Hali Parkowej w Katowicach (w parku Kościuszki) odbyła się uroczysta akademія, którą uświetnili przedstawiciele wojewódzkiej elity PZPR, władze administracyjne oraz zaproszeni goście. Przemawiał I sekretarz KW PZPR w Katowicach Edward Gierek. 1 maja, zgodnie z regułami ustalonymi w minionych latach, na pl. Dzierżyńskiego (ob. Sejmu Śląskiego) w stolicy Górnego Śląska odbył się wiec. Przed trybuną honorową, na której stanęli m.in. przedstawiciele wojewódzkich władz PZPR, ustawiły się poczty sztandarowe miejscowych zakładów pracy, orkiestry oraz 30–50 tys. mieszkańców regionu. Do zebranych przemówił Gierek. Wieczorem, w stylu świętowania zainicjowanym w 1956 r., przez Katowice przeszedł radosny korowód. Można było spotkać „różne kociaki [dziewczęta], Cyganichy, japonki, czarownice itp.” W większych miastach regionu odbyły się wiece i uroczyste akademie²⁵. ZMS dopiero się organizował, w prasie nie odnotowano jego roli (podobnie jak harcerstwa).

²³ Zob. A. Dytman-Stasieńko, *Święto zawłaszczonych znaczeń. 1 Maja w PRL. Ideologia, rytuał, język*, Wrocław 2006; P. Sowiński, *Komunistyczne święto. Obchody 1 Maja w latach 1948–1954*, Warszawa 2000, *passim*.

²⁴ AP Ka, Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Katowicach (dalej KW PZPR Katowice), 147, Opis dekoracji 1-majowych, 1954 r., k. 97; Z pochodów zachowały się także materiały filmowe Polskiej Kroniki Filmowej, zob. <http://www.youtube.com/watch?v=xGD15d2-5Ms> (dostęp 15 V 2024 r.).

²⁵ *Uroczysta akademія w Katowicach*, TR, 1 V 1957; *Poważne nadwyżki węgla, stali i cementu. W miesiacu poprzedzającym 1 Maja*, TR, 1 V 1957; *Rozbawiony i roztańczony 1 Maja na Śląsku*, TR, 2 V 1957; *W majowe święta. Jak Śląsk długi i szeroki*, TR, 2 V 1957.

W roku 1960 finalne przygotowania do świętowania 1 Maja w województwie katowickim ruszyły w drugiej połowie kwietnia (regułą były kilkumiesięczne przygotowania, mniej więcej w kwietniu zaczynał się ich ostatni etap). Miasta i wsie dekorowano flagami i plakatami, na uczelniach nadawano przez radiowęzły „specjalne audycje i pogadanki pierwszomajowe”. W zakładach pracy świąteczny nastrój budowano, organizując akademie, rozdając ulotki, plakaty i nadając odpowiednie audycje radiowe. Miejskie i osiedlowe komitety Frontu Jedności Narodu (FJN) zainicjowały „czyny społeczne”, wezwały obywateli (w dużej mierze młodzież) do porządkowania okolicy zamieszkania. 27 kwietnia uroczystymi akademiami w szkołach i zakładach pracy rozpoczęto obchody na szczeblu miast i powiatów. Zakłady przemysłowe składały meldunki o wykonaniu świątecznych zobowiązań produkcyjnych.

Kulminacja uroczystości nastąpiła 1 maja o 10.00 rano na wielkim wiecu w Katowicach. Od rana kolumny mieszkańców poszczególnych dzielnic miasta przybywały na pl. Dzierżyńskiego – wielu z nich w kłapach płaszczy miało wpięte znaczki poświadczające dokonanie wpłaty na Fundusz Budowy Szkół. „Trybuna Robotnicza”, dziennik KW PZPR w Katowicach, doliczyła się ok. 100 tys. osób. Uczestnicy, jak napisał reporter gazety, przed wyruszeniem na pochód zbierali się w miejscach pracy i szkołach – młodzież od lat stanowiła jedną z najliczniejszych grup. Na prasowym zdjęciu z manifestacji widać zresztą przemieszany tłum: górników w galowych uniformach, kilka kobiet w strojach ludowych i grupkę dzieci. Z trybuny honorowej przemawiali przedstawiciele władz partyjnych i administracyjnych województwa z Edwardem Gierkiem na czele. Pierwszy sekretarz otrzymał od dziewcząt wiązanek kwiatów. Przygrywały orkiestry górnicze. Po przemówieniach ludzie udali się na „zabawy i imprezy rozrywkowe”²⁶.

W mniejszych miastach województwa także odbyły się manifestacje pierwszomajowe, oczywiście z udziałem młodzieży. Na przykład w Gliwicach „niemal całe miasto wyległo na ulice, którymi przeciągnął wielobarwny koro- wód górników, hutników, harcerzy, kolejarzy, młodzieży szkolnej i studenckiej, wojska, chemików i sportowców. Ludzi, także w dużej części młodych, było

²⁶ *Na Śląsku i w Zagłębiu przed 1 Maja. „Konstal” w świątecznej oprawie. Idzie młodzież akademicka. Komitety blokowe w akcji. 5 reprezentantów Rumunii na Stadionie Śląskim*, TR, 28 IV 1960; *Pierwszomajowy nastrój ogarnia Śląsk i Zagłębie*, TR, 29 IV 1960; *Z honorem wykonaliśmy zadania wytyczone przez partię. Lud Śląska i Zagłębia radośnie święcił 1 Maja*, TR, 2 V 1960; *100 tys. ludzi na wiecu w Katowicach*, TR, 2 V 1960.

niewiele mniej niż w Katowicach – ok. 70 tys.”²⁷. Taki scenariusz uroczystości, z nieznacznymi zmianami, obowiązywał w kolejnych latach dekady.

19 kwietnia 1962 r. członkowie egzekutywy KW PZPR w Katowicach przyglądali się programowi regionalnych obchodów pierwszomajowych i omawiali jego najważniejsze punkty: transmisję na żywo w telewizji i przemówienie Gierka. Ostatni tydzień przed świętem zaplanowano jako wielką akcję propagandową w prasie, TV i radiu poświęconą osiągnięciom powojennej Polski – „dla stworzenia odpowiedniej atmosfery”. Musiały być też czyny społeczne – zrobienie porządku w przestrzeni zamieszkania (z udziałem młodzieży) i zobowiązania produkcyjne (tu mogły się odznaczyć brygady młodzieżowe ZMS)²⁸. Od końca kwietnia, jak co roku, robotnicy (także młodzi) wykonywali zobowiązania, miasta dekorowano flagami²⁹.

Jak zwykle imprezy miały się odbywać w całym województwie, przodowały jednak Katowice. Sporo programów rozrywkowych powstawało z myślą o młodzieży i na ogół było też realizowanych przez ludzi młodych. Szczególnie wiele imprez wypadło w niedzielę 29 kwietnia 1962 r. W Wojewódzkim Parku Kultury i Wypoczynku (WPKiW) w Chorzowie (ob. park Śląski) rozrywki zaczynały się przed południem od występu Teatru Lalki i Aktora „Ateneum”, a wieczorem odbywały się tańce. W Katowicach, w parku Kościuszki pod wieżą spadochronową (symbolem walki śląskich harcerzy z najazdem niemieckim w 1939 r.) i pod szkołami w dzielnicach Koszutka i Ligota o zmierzchu miały się odbyć ogniska harcerskie. „[W] ich blasku – pisała prasa – młodzież będzie recytować wiersze, tańczyć i śpiewać”³⁰. Jednak najwięcej zabawy zapewni młodym ludziom wesołe miasteczko w parku kultury, gdzie „już od godziny 10” miał trwać „nieustający festyn młodzieżowy z licznymi atrakcjami i niespodziankami”³¹.

Pierwszomajowy wiec na pl. Dzierżyńskiego spełnił oczekiwania rządzących. Doliczono się 120 tys. uczestników – „przybyły licznie załogi katowickich zakładów przemysłowych, górnicy w galowych mundurach, kobiety w strojach ludowych, weterani ruchu robotniczego. Przybyła również licznie młodzież”³². Ciekawą oprawę miało święto w Częstochowie – tam gośćmi

²⁷ *Manifestacje w miastach i osiedlach*, TR, 2 V 1960.

²⁸ AP Ka, KW PZPR Katowice, 301/IV/402, Protokół posiedzenia egzekutywy KW PZPR w Katowicach, 19 IV 1962 r., k. 98.

²⁹ *Rytm pracy nie słabnie*, TR, 27 IV 1962; *Miasta w gali flag*, TR, 27 IV 1962.

³⁰ *W każdym mieście i osiedlu imprezy rozrywkowe*, TR, 28 IV 1962.

³¹ *Ibidem*.

³² *Radosny 1 Maja. Imponujące manifestacje w całym kraju. 120 tysięcy ludzi na wiecu w stolicy Śląska*, TR, 2 V 1962.

byli przedstawiciele młodzieży kubańskiej i członkowie zespołu teatralnego z czeskiego Cieszyna³³.

W 1963 r. w przygotowania świąteczne wpisano spotkania partyjnego kierownictwa z obywatelami, które miały wyjaśnić kroki podejmowane dla zwiększenia efektywności gospodarki oraz dla „zorganizowania wysiłków celem przewyciężenia występujących trudności”. Ważnym elementem było mobilizowanie robotników do podejmowania dodatkowych zobowiązań produkcyjnych. „Aktywizowano” też mieszkańców miast i wsi, zachęcano do włączania się w czyny społeczne. Za organizację tych ostatnich odpowiadały komitety FJN, które miały wciągnąć do współpracy „organizacje społeczne ZMS, Ligę Kobiet i inne”³⁴.

Odrębną kwestią było przygotowanie święta w środowisku młodzieży. Obok zadań produkcyjnych stawiano też polityczne, przy czym tutaj najwięcej miał do zrobienia ZMS. „Szczególną uwagę zwrócono w organizacji na wytwarzanie wśród młodzieży entuzjazmu oraz rozśpiewania młodzieży poprzez naukę pieśni rewolucyjnych i młodzieżowych”³⁵. W środowiskach uczniowskich i studenckich nastawiano się na pracę społeczną przy upiększaniu miast i osiedli. „Aktyw propagandowy i sportowy otrzymał zadania organizowania imprez kulturalnych, festynów, zawodów sportowych oraz budowy małych obiektów sportowych”³⁶. Podobne zadania jak ZMS otrzymało harcerstwo – młodzież miała organizować imprezy kulturalne i sportowe³⁷.

W ramach obchodów święta w stolicy województwa w omawianym roku oprócz manifestacji i wiecu przewidziano liczne imprezy na Stadionie Śląskim, m.in. mecze piłki nożnej rozgrywane przez drużyny juniorów i orłąt. Na szczęblu miast i wsi młodzież także miała uczestniczyć w atrakcyjnych imprezach, zorganizowano dla niej „setki różnych imprez sportowych we wszystkich dyscyplinach” – mecze piłkarskie, turnieje tenisa stołowego, zawody lekkoatletyczne, wyścigi kolarskie itd.³⁸ Na jeziorze Pogoria w Dąbrowie Górniczej rozpoczynano sezon żeglarski, w Szczyrku niemogący się doczekać zimy narciarze skakali na igelicie, a we wszystkich szkołach Katowic miał się odbyć „czwórboj lekkoatletyczny chłopców i dziewcząt”. W tym święcie sportu

³³ *1 Maja na Śląsku i w Zagłębiu*, TR, 2 V 1962.

³⁴ AP Ka, KW PZPR Katowice, 301/IV/419, Informacja o przygotowaniach do obchodów 1 Maja w województwie katowickim na posiedzenie egzekutywy KW PZPR w Katowicach, 2 IV 1963 r., k. 20–23.

³⁵ *Ibidem*, s. 33.

³⁶ *Ibidem*, s. 34.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*, s. 38.

miało wziąć udział 40 tys. zawodników; zapowiedziano występ 250 drużyn piłkarskich³⁹.

Manifestacje jak zwykle były „imponujące” (tak twierdziła prasa), a po nich bawiono się w parkach i na placach – pogoda dopisała, było słonecznie. W WP-KiW w Chorzowie odbywały się koncerty i zabawa taneczna, ale przewidziano też atrakcje dla dzieci: „Tłoczno było w ogródkach dziecięcych »Baba Jaga« i »Bambino«”. Dzieci przeżywały prawdziwą frajdę. Dyrekcja parku zakupiła bowiem dla tych ogródków wycofane z ruchu autobusy. Oczywiście bawiono się na karuzelach i w elektrycznych samochodzikach. Harcerze zorganizowali „regaty połączone z defiladą jednostek pływających”. Wieczorem zapłonęły harcerskie ogniska⁴⁰.

W 1965 r. uroczystości 1 Maja przypadły w okresie szczególnego nasilenia kampanii przed mającymi się odbyć w czerwcu wyborami do Sejmu PRL i rad narodowych. W związku z tym obchody trzeba było wkomponować w „pracę masowo-polityczną” w okresie kampanii wyborczej: popularyzować dorobek 20-lecia PRL, chwalić się rozwojem nie tylko całego kraju, ale też miast, osiedli, wsi i zakładów pracy, nowym planem pięcioletnim przyjętym na IV Zjeździe PZPR (w 1964 r.), a także kreślić optymistyczne perspektywy na przyszłość. Wreszcie trzeba było nagłaśniać spektakularne przypadki awansu społecznego oraz „pogłębiać demokratyczne i socjalistyczne wychowanie społeczeństwa”. Obchody miały przebiegać pod hasłami solidarności i braterstwa z państwami socjalistycznymi oraz z klasą robotniczą całego świata, pokoju itp. Wszyscy obywatele mieli się starać wykonać przedterminowo założenia planu produkcji – podkreślano, że to patriotyczny obowiązek. Uroczystości zamierzano poprzedzić czynami społecznymi. Działaniom tym miała towarzyszyć akcja propagandowa popularyzująca osiągnięcia ZSRS, sukcesy gospodarcze i naukowe Polski oraz „leninowskie podstawy ustrojowe” PRL. Przewidziano też role dla ludzi młodych, takie jak uczestnictwo w kampanii podejmowania zobowiązań produkcyjnych i w czynach społecznych⁴¹.

Nie zapomniano o rozrywce – w WPKiW 30 kwietnia startował międzynarodowy zlot wesołych miasteczek. W zoo przy parku można było wziąć udział w konkursie nadawania imion zwierzętom. A poza tym, podobnie

³⁹ *Imprezy sportowe w dniu Świąta Pracy*, TR, 26 IV 1963.

⁴⁰ *A po południu imprezy i zabawy...*, TR, 2 V 1963.

⁴¹ AP Ka, KW PZPR Katowice, 301/IV/459, Założenia organizacyjne obchodów 1 Maja w województwie katowickim w 1965 r. na posiedzenie egzekutywy KW PZPR w Katowicach, 5 III 1965 r., k. 166–172.

jak co roku, odbywały się imprezy – festyny i zabawy taneczne w parkach miejskich w całym województwie.

Przebieg uroczystości oceniono podczas obrad egzekutywy KW 4 maja. Uznano, że dzięki wkładowi pracy instancji partyjnych był on imponujący, i postanowiono wysłać list z gratulacjami do miejskich i powiatowych komitetów partyjnych⁴².

W 1966 r. uroczystości 1 Maja stanowiły kulminację państwowych obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego. W województwie katowickim obchodzono ponadto 40-lecie III powstania śląskiego – uroczystości były zaplanowane na 2 i 3 maja. Do tego komunistyczni politycy musieli wziąć pod uwagę centralne uroczystości kościelne z okazji Tysiąclecia Chrztu Polski, przez Kościół zaplanowane na Jasnej Górze. Częstochowę zamierzano objąć szczególnym nadzorem sił porządkowych i tajnej policji politycznej – w mieście od 28 kwietnia do 3 maja miał przebywać płk Włodzimierz Kruszyński, zastępca komendanta Milicji Obywatelskiej ds. Służby Bezpieczeństwa, i reagować na rozwój sytuacji. Częstochowski aktyw partyjny pozostawiono w mieście – nie wysyłano nawet delegacji na pierwszomajowe obchody w Katowicach⁴³.

Pierwszomajowy pochód w stolicy województwa miał wyruszyć o 10.15 z rynku i iść ulicą 3 Maja w kierunku pl. Wolności. Otwierać go miała kolumna młodzieży, licząca ok. 2 tys. osób, podzielona na trzy tzw. grupy tematyczne. Pierwszą, którą można nazwać „robotniczą”, zamierzano wyposażać w 450 szturmówek z wypisanym hasłem „Niech się święci 1 Maja”. Gdy się znajdzie przed trybuną honorową, ma skandować: „Partia! Partia! Partia!”. Druga grupa – harcerzy – miała powiewać chustami z patriotycznym sloganem: „Wszystko, co nasze, Polsce oddamy”, i w odpowiednim momencie wykrzykiwać: „Polska! Polska! Polska!”. Ostatnią grupę stanowiła „elita młodych” z kolorowymi balonami i emblematami organizacji młodzieżowych: ZMS, ZMW i Zrzeszenia Studentów Polskich. Miała wyrażać solidarność z kolegami i koleżankami z całego świata i skandować: „Pokój! Pokój! Pokój!”⁴⁴. Dopiero po przejściu tej grupy planowano przemarsz mieszkańców poszczególnych dzielnic, zakładów pracy i uczniów. Tu także młodzież miała być widoczna – przypadło jej zadanie poprzedzania kolumn wszystkich katowickich dziel-

⁴² AP Ka, KW PZPR Katowice, 301/IV/465, Protokół posiedzenia egzekutywy KW PZPR w Katowicach, 4 V 1965 r., k. 5; *Spotkamy się na licznych imprezach 1-majowych*, TR, 29 VI 1965.

⁴³ AP Ka, KW PZPR Katowice, 301/IV/487, Protokół posiedzenia egzekutywy KW PZPR w Katowicach, 27 IV 1966 r., k. 2.

⁴⁴ AP Ka, KW PZPR Katowice, 88, Plan pochodu 1-majowego w Katowicach, 1966 r., k. 13–14.

nic. Manifestantom przydzielono portrety „przywódców klasy robotniczej”, sztandary, szturmówki i transparenty z hasłami poparcia dla PZPR. Zakładano, że w pochodzie weźmie udział ok. 140 tys. osób, a manifestacja potrwa ok. trzech godzin⁴⁵.

Partyjna „Trybuna Robotnicza” entuzjastycznie zrelacjonowała wydarzenia. Według dziennika ulicami miasta maszerowało aż ćwierć miliona ludzi (lub inaczej: „niezliczony tłum”), wznosząc hasła „Polska! – Partia! – Pokój!”. Reporter dostrzegł ponadto inny porządek pochodu, niż miało to wynikać ze scenariusza napisanego w PZPR: „Pochód blisko ćwierć miliona manifestantów, od działaczy rewolucyjnych i weteranów powstań śląskich, ludzi w sile wieku, którzy bez reszty oddają swe siły ludowej ojczyźnie, po dorodną młodzież, która zdobywa wiedzę, by służyć potem ludowej ojczyźnie”⁴⁶. Wyraźnie przeszacowano liczbę manifestantów, bo tylu ludzi, ilu naliczyła „Trybuna Robotnicza”, musiałoby defilować dobrych pięć do sześciu godzin.

Bardzo obszerny materiał poświęcono uroczystościom w niewralgicznej Częstochowie. Tam też pochód otwierała młodzież: członkowie ZMS i harcerze niosący transparenty z hasłami typu „Partia naszym przewodnikiem”, studenci, uczniowie „w przepięknych historycznych strojach”. Dziennikarz naliczył 160 tys. manifestantów⁴⁷, ale chyba mocno przesadził z liczbą.

Jednak wszędzie to młodzież, nie robotnicy, maszerowała na czele manifestacji. To charakterystyczny rys scenariusza, wskazujący na to, że młode pokolenie miało dla komunistycznej władzy największe znaczenie. Wybór haseł, które skandowali uczniowie, też był znamienity: aplauz dla PZPR, stałe budującej nowy komunistyczny porządek, dla państwa polskiego i wreszcie dla pokoju jako szczególnej wartości dla społeczeństwa.

Kluczowe role wyznaczono młodym ludziom w czasie uroczystości upamiętniających III powstanie śląskie. 2 maja na pl. Dzierżyńskiego, w obecności kompanii honorowych powstańców i wojska, spotykały się oficjalne delegacje z miast województwa. Była też młodzież – przede wszystkim harcerska – z pochodniami. Później odbył się przemarsz ulicami Katowic. Następnego dnia w południe na katowickim rondzie odbyły się główne uroczystości z okazji rocznicy powstania. Spodziewano się prawie pół miliona ludzi i tyle ponoć dotarło. Wystąpili partyjni dygnitarze, ale najważniejsza była przysięga skła-

⁴⁵ AP Ka, KW PZPR Katowice, 301/IV/487, Plan pochodu 1-majowego w Katowicach w 1966 r. na posiedzenie egzekutywy KW PZPR w Katowicach, 27 IV 1966 r., k. 7–13.

⁴⁶ *Polska! – Partia! – Pokój! Ćwierć miliona w barwnym pochodzie w Katowicach*, TR, 2 V 1966.

⁴⁷ *W całym województwie*, TR, 2 V 1966.

dana przez młodzież. Słowa nawiązywały do przeszłości sprzed tysiąca lat: „Ślubujemy Tobie Polsko! Na prochy przodków naszych, którzy w pierwszej historycznej bitwie polskiej na polach Cedyny rozgromili niemieckich najęźdźców, na ziemię przesiąkniętą krwią ofiarnych obrońców piastowskich rubieży – żyć i pracować dla twojej chwały”. Nawiązywano zresztą nie tylko do wojów Mieszka, ale też rycerzy spod Grunwaldu, powstańców śląskich i żołnierzy różnych formacji walczących w II wojnie światowej. Podniosłość chwili zaakcentowały salwy z dział ukrytych za hałdą ziemi z budowy katowickiego Spodka⁴⁸.

Przed 1 maja 1968 r. wojewódzka instancja partyjna zamierzała wzmocnić oddziaływanie polityczne na społeczeństwo, mając na względzie zbliżanie się V Zjazdu PZPR i kilka okrągłych rocznic przypadających w tym roku: 50-lecie powstania Komunistycznej Partii Polski (KPP), 25-lecie utworzenia Wojska Polskiego i 20-lecie PZPR. Akcenty związane z tymi jubileuszami miały się znaleźć w przestrzeni miejskiej i dekoracjach pierwszomajowych. Tym razem w pochodach należało nieść nie tylko portrety klasyków marksizmu-leninizmu i kierownictwa partyjnego, lecz także konterfekty liderów ruchu komunistycznego z czasów II Rzeczypospolitej i II wojny światowej. W przygotowania wpisano czyny społeczne, prowadzone siłami mieszkańców, w tym także młodzieży. „Kierunek zasadniczy to sprawy poprawy warunków, w jakich ludzie mieszkają, pracują i wypoczywają, podnoszenie estetyki i czystości osiedli, zakładów pracy, szkół i przedszkoli” – konstatowano w przedłożonym egzekutywie KW programie⁴⁹.

Plany zatwierdzone przez władze wojewódzkiej instancji partyjnej na początku marca 1968 r. trzeba było pilnie skorygować. Był to miesiąc ogólnopolskich protestów młodzieży, 11–16 marca demonstrowali także zbuntowani studenci śląscy. Manifestacje odbyły się w Gliwicach, Zabrze, Częstochowie i w Katowicach (gdzie 14 marca brutalnie rozpędzono demonstrantów, a Gierek odgrażał się zapamiętanym mu na długo hasłem o „gruchotaniu kości przez śląską wodę”)⁵⁰. W czasie tych wydarzeń młodzież szkół średnich z Bielska-Białej wzięła udział w demonstracji 21 marca, zwołanej pod pom-

⁴⁸ AP Ka, KW PZPR Katowice, 301/IV/487, Plan obchodów 2 i 3 maja w Katowicach na posiedzenie egzekutywy KW PZPR w Katowicach, 27 IV 1966 r., k. 14–19; *Pół miliona osób na katowickim rondzie*, TR, 4 V 1966; *Ślubujemy Tobie Polsko*, TR, 4 V 1966.

⁴⁹ AP Ka, KW PZPR Katowice, 301/IV/526, Założenia polityczne i organizacyjne obchodów święta 1 Maja w 1968 r. w województwie katowickim na posiedzenie egzekutywy KW PZPR w Katowicach, 5 III 1968 r., s. 52–67.

⁵⁰ S. Fertacz, K. Miroszewski, *Marzec 1968 roku w województwie katowickim*, Katowice 2009, s. 43–48.

Młodzież w partyjnych scenariuszach świąt systemowych 1 Maja i 22 Lipca...

nikiem Adama Mickiewicza. Złożono wówczas kwiaty w hołdzie poecie, deklamowano jego wiersze (m.in. *Do przyjaciół Moskali*) oraz zaczęto skandować: „Chcemy demokracji, wolność słowa, popieramy studentów”. Służby porządkowe rozprędyły demonstrujących⁵¹. Z uwagi na te wydarzenia wśród młodzieży szkolnej województwa katowickiego od 16 kwietnia do 9 maja na wielką skalę przeprowadzono tzw. akcję referatową. Starano się, aby objęła ona swym zasięgiem uczniów wszystkich liceów, techników i szkół zawodowych. W tym celu komitety miejskie FJN kontaktowały się ze specjalnie utworzonymi komitetami szkolnymi i organizowały spotkania młodzieży z czynnymi oficerami WP. Wojskowi wygłaszali referaty, po nich odnosili się do bieżących problemów politycznych, a następnie odpowiadali na pytania. Część pytań dotyczyła też spraw politycznych, nawiązujących do wydarzeń marcowych.

Tabela 1. Zestawienie problemów zawartych w pytaniach kierowanych przez młodzież do przedstawicieli „ludowego” Wojska Polskiego w tzw. akcji referatowej 1968 r.

Powiat	Treść pytań
Częstochowski	Dlaczego dopuściliśmy do tego, że Żydzi znajdowali się na tak wysokich stanowiskach? Jaki jest stosunek wojska do zaistniałej sytuacji politycznej? Kto ponosi odpowiedzialność za wydarzenia marcowe? Jakie są przyczyny wydarzeń marcowych?
Zawierciański	Dlaczego Zjednoczona Republika Arabska nie załatwi się z Izraelem?
Gliwicki	Jakie przyczyny złożyły się na poniesioną klęskę przez wojska arabskie w czerwcu 1967 roku? Skąd wzięły się bandy NSZ i WIN i przez kogo były popierane?
Zabrzeński	Jaka była rola Władysława Andersa w tworzeniu Wojska Polskiego?
Będziński	Jakie stanowisko zajmują Chiny Ludowe w sytuacji międzynarodowej?

Źródło: AP Ka, WK FJN, 286, Informacje z akcji propagandowo-referatowej wśród młodzieży, ludności wiejskiej i w zakładach pracy województwa katowickiego, 16 IV – 9 V 1968 r., k. 90–91; *ibidem*, Sprawozdanie opisowe z akcji propagandowo-spotkaniowej na wsi, 21 IV – 28 IV 1968 r., k. 96.

⁵¹ Por. A. Kasprzykowski, *Pałowanie pod pomnikiem. Bielski Marzec '68: co widział wieszcz?*, „Kronika Beskidzka” 2003, nr 12; D. Stola, *Kampania antysyjonistyczna w Polsce 1967–1968*, Warszawa 2000.

Oczywiście uroczystości pierwszomajowe i tak się odbyły, ale główną akademię z udziałem władz partyjnych województwa zorganizowano 26 kwietnia w sali Domu Kultury w Dąbrowie Górniczej. Uczestniczyli hutnicy z Huty im. Feliksa Dzierżyńskiego, przodownicy pracy i „młodzież ZMS-owska”. W przemowach podkreślano dumę z realizacji czynu produkcyjnego poprzedzającego zaplanowany na jesień V Zjazd PZPR⁵².

Wielkie i huczne obchody miały przyćmić gorzką dla PZPR wymowę marcowych protestów. Na pierwszomajowej manifestacji w Katowicach – jak pisała prasa – było 150 tys. osób. Dziennikarz relacjonujący pochod podkreślał, że przedstawiciele ZMS znaleźli się na trybunie honorowej, poczty ze sztandarami, także organizacje młodzieżowych, stały pod trybuną, a miejsce, w którym zgromadzili się dygnitarze, „okala[ła] młodzież”. „Pięknie prezentują się chłopcy ze Śląskich Zakładów Technicznych, obok zwarta grupa w harcerskich mundurach”⁵³ – zachwycił się reporter.

Święto 1 Maja w 1969 r. przypadało na miesiąc przed wyborami do Sejmu PRL i rad narodowych. Kampanię wyborczą powiązano propagandowo ze świątecznymi uroczystościami. Pod koniec kwietnia kończono długofalowe zobowiązania, obejmujące też czyny społeczne, w których uczestniczyli młodzi ludzie. W kwietniu młodzież odwiedzała weteranów ruchu robotniczego i uczestników walk z Niemcami. Na kuratorze okręgu szkolnego ciążył obowiązek dopilnowania, by w porządku lekcji znalazła się „nauka pieśni rewolucyjnych” oraz żeby młodzież szła masowo w pochodach i uczestniczyła w wiecach. W przeddzień święta młodzież do lat 15 miała wziąć udział w „Karnawale Młodości”. Hasło imprezy brzmiało: „Nauką i pracą, całą młodzieżową żarliwością służymy socjalistycznej Ojczyźnie”⁵⁴.

Narodowe Święto Odrodzenia Polski

Narodowe Święto Odrodzenia Polski obchodzono 22 lipca, prawie w środku wakacyjnego wypoczynku uczniów i studentów, dlatego władze PRL musiały podejmować aktywne starania, aby młodzież w nim uczestniczyła. Ponieważ nie można było wyprowadzić uczniów bezpośrednio ze szkół, skierowano uwa-

⁵² *Twórczą i wydajną pracą budujemy socjalistyczną ojczyznę*, TR, 27–28 IV 1968.

⁵³ *150-tysięczny wiec w Katowicach*, TR, 2 V 1968.

⁵⁴ AP Ka, KW PZPR Katowice, 301/IV/543, Założenia ideowo-programowe obchodów XXV-lecia PRL na posiedzenie egzekutywy KW PZPR w Katowicach, 19 III 1969 r., k. 140–154; AP Ka, KW PZPR Katowice, 301/IV/545, Zabezpieczenie organizacyjne przygotowań 1 maja 1969 r., b.d., k. 29–30.

gę na dzieci i młodzież przebywające w tym czasie na nadzorowanych przez władze oświatowe obozach i koloniach letnich. Na miejscowych kuratoriach oraz organizacjach młodzieżowych spoczął obowiązek organizowania podczas wyjazdów wakacyjnych specjalnych akademii patriotycznych. Przedstawiciele określonej grupy młodzieży uczestniczyli ponadto w uroczystościach organizowanych przez lokalne władze w miejscach wypoczynku uczniów⁵⁵. Młodym ludziom tłumaczono konotacje oraz kontekst historyczny obchodzonego święta, przybliżano i wychwalano dorobek PRL.

W 1957 r. obchody zainicjowała Wojewódzka Rada Narodowa w Katowicach na uroczystej akademii 19 lipca. Po przemówieniach dygnitarzy wręczono wysokie odznaczenia państwowe działaczom przedwojennego ruchu komunistycznego. Całość zwieńczyła „część artystyczna”. Podobne akademie odbyły się w innych miastach województwa. W imprezach popołudniowych w większym stopniu miała uczestniczyć młodzież – mogła wziąć udział w grach i zabawach na wolnym powietrzu, czemu sprzyjała przyjemna, słoneczna pogoda. W Katowicach bawiono się w kilku punktach miasta, lecz największe tłumy zjawyły się w WPKiW w Chorzowie, gdzie słuchano koncertów muzycznych, granych na kilku scenach, uczestniczono w konkursach i zawodach sportowych oraz biwakowano⁵⁶.

W 1959 r. z okazji jubileuszu 15-lecia Polski „ludowej” tradycyjnie miały się odbyć gry, zabawy, festyny i biwaki na wolnym powietrzu, ale KW PZPR w Katowicach zaplanował też potężną dawkę propagandy, serwowanej od lipca do końca września. Na pierwszy plan wysunęła się masowa akcja odczytowa na temat dorobku „władzy ludowej”, miejsca PRL w świecie i znaczenia sojuszu z ZSRS. W ciągu prawie trzech miesięcy zamierzano z nią dotrzeć wszędzie, także do „szkoły, obozów letnich”. W roli organizatorów i lektorów występowali działacze PZPR, kuratorium szkolnego, FJN i organizacji społecznych. Akcję odczytową miały uzupełniać akademie i wieczornice. Na dzień poprzedzający święto zaplanowano uroczyste sesje rad narodowych. Kulminacją uroczystości miał być wielki wiec na pl. Dzierżyńskiego z udziałem specjalnych gości: Gomułki i premiera Józefa Cyrankiewicza. Obchody miał uświetnić zlot harcerzy i członków ZMS (na 22 lipca zaplanowano najważniejszy moment świętowa-

⁵⁵ AP Ka, KW PZPR Katowice, 93, Plan obchodów święta 22 Lipca w województwie katowickim, 1965 r., k. 27.

⁵⁶ *Przed świętem 22 lipca. Uroczysta sesja Woj. RN*, TR, 20–21 VII 1957; *22 Lipca w stolicy Śląska*, TR, 23 VII 1957.

nych wówczas Dni Młodości)⁵⁷. Okazało się, że lipcowe święto zyskało jeszcze większy rozmach, ponieważ 15–16 lipca w dwunastu miastach Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego gościła delegacja ze Związku Sowieckiego z I sekretarzem partii Nikitą Chruszczowem na czele. Kilka dni później, 21 lipca, w Hali Parkowej odbyła się uroczysta sesja Wojewódzkiej Rady Narodowej (WRN) w Katowicach, Miejskiej Rady Narodowej w Katowicach i rad dzielnicowych. Przybyły też delegacje ze wszystkich miast województwa. Święteczne obchody 22 Lipca zainicjowała defilada wojskowa na ul. Warszawskiej w Katowicach. Tego samego dnia po południu, a także przez kilka następnych odbywały się zabawy i zawody sportowe. Rej wodziła młodzież bawiąca się na Dniach Młodości – wielkim zlocie w stolicy województwa⁵⁸. Nieco mniej hucznie świętowano w miastach i gromadach – odbyły się w nich uroczyste sesje rad narodowych, po nich zaś wieczornice i zabawy taneczne⁵⁹.

W 1962 r. centralnym punktem obchodów 22 Lipca było „Lato ZMS 1962” z różnymi atrakcjami dla młodzieży (także w miastach) – biwakami, wycieczkami, obozami, „wypoczynkiem niedzielny”. Uczestniczyło w nich kilkaset tysięcy młodych ludzi. Szczególnie intensywna praca „polityczno-propagandowa” i „kulturalna” odbywała się przy okazji imprez krajowych towarzyszących VIII Światowemu Festiwalowi Młodzieży i Studentów: „nastąpiło wzmożenie działalności kulturalnej, zorganizowano w tym czasie spotkania z młodzieżą czeską i przedstawicielami młodzieży krajów Azji, Afryki i Ameryki Łacińskiej na wielkim wiecu w Oświęcimiu”⁶⁰. 21 lipca na Stadionie Śląskim odbył się wielki wiec. Zebrało się ok. 120 tys. osób: członków PZPR, działaczy FJN i organizacji młodzieżowych. Po przemówieniach uczestnicy napisali list do Gomułki. Najważniejsze przesłanie pisma brzmiało: „My, przedstawiciele katowickiej organizacji partyjnej, ZMS, Frontu Jedności Narodu, postanawiamy: uczynić wszystko co w naszej

⁵⁷ AP Ka, KW PZPR Katowice, 301/IV/335, Plan obchodów 15 rocznicy powstania PRL w województwie katowickim przyjęty przez egzekutywę KW PZPR w Katowicach, 20 V 1959 r., k. 66–69.

⁵⁸ *Uroczysta sesja Rad Narodowych w Katowicach*, TR, 22 VII 1959; *Wielka defilada zapoczątkuje imprezy sportowe*, TR, 22 VII 1959; 60 tys. uczestników wielkiego Złotu. Katowicami zawładnęła młodość, TR, 23 VII 1959; A. Dziuba, „Zapach węgla droższy jest mi od wszelkiego aromatu”. Nikita Chruszczow na Górnym Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim w 1959 roku, „CzasyPismo. O historii Górnego Śląska” 2018, nr 2 (14), s. 39–43.

⁵⁹ AP Ka, WK FJN Katowice, 177, Sprawozdanie z działalności WK FJN w Katowicach w czerwcu i lipcu 1959 r., b.d., k. 54–57.

⁶⁰ *Ibidem*, k. 46. Wprawdzie VIII Światowy Festiwal Młodzieży i Studentów odbywał się w Helsinkach, ale nie było przeszkód, by złoty dla młodzieży polskiej i z zaprzyjaźnionych krajów zorganizować również w Polsce, także w Katowicach – jako imprezy towarzyszące.

mocy, żeby pomnożyć dorobek socjalistycznego budownictwa, aby wykonać plan 5-letni przed terminem”⁶¹.

Wypadającą w 1964 r. 20 rocznicę PKWN instancja wojewódzka PZPR zamierzała uczcić szczególnym natężeniem imprez. Nie tylko przypomniano genezę i osiągnięcia Polski „ludowej”, ale też świętowano finał uroczystości Tysiąclecia Państwa Polskiego. Planowanie imprez rocznicowych rozpoczęto już wiosną 1963 r. Wskazywano na konieczność mocnego osadzenia uroczystości w polskiej przeszłości:

Oceniając z okazji 20-lecia Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej nasz ogromny dorobek, kreśląc ambitne plany na przyszłość, powinniśmy równocześnie śmiało sięgać do przebogatej skarbnicy naszej historii narodowej, a na tym tle ukazywać wielkość i konsekwencję zmagania o zjednoczenie Śląska z Macierzą. Jest bowiem rzeczą oczywistą, że teraźniejszość wszystkimi korzeniami tkwi w przeszłości. Te same głębokie uczucia patriotyczne, które zagrzewały lud śląski do walki o wyzwolenie narodowe, a które tak spontanicznie manifestowały się w trzech kolejnych zrywach powstańczych, w bohaterskim czynie śląskich harcerzy, są dzisiaj siłą motoryczną twórczej pracy dla dobra wspólnej ojczyzny, dla pomnażania jej sił gospodarczych i znaczenia w świecie”⁶².

Obok historyczno-patriotycznego były kolejne wątki – ideologiczny i wysławiający walkę KPP i PPR z kapitalistami, z nazistami czy „reakcją”. W narracji propagandowej akcentowano, że pod wpływem komunistów „Naród Polski dokonał historycznego wyboru – opowiedział się za socjalizmem”⁶³.

Zredefiniowano zatem patriotyzm i stale przypomniano jego uaktualnione założenia z okazji kolejnych systemowych świąt. Imprezy z okazji 20-lecia Polski „ludowej” musiały być osadzone w historii, odwoływać się do „walk klasowych” tradycji rewolucyjnych. „Jest to tym konieczniejsze, że młode i najmłodsze pokolenia Polaków ma[ją] najczęściej mgliste pojęcie o tamtych czasach, o bezrobociu, o turnusach, świątówkach, emigracji zarobkowej, codziennym zabieganiu o chleb i pracę, o trudnej, żmudnej walce klasy robotniczej”⁶⁴. Celem uroczystości było dotarcie do ludzi młodych:

⁶¹ Zgromadzenie członków partii, działaczy FJN i młodzieży, TR, 20 VII 1962; 120 tysięcy manifestuje jedność partii i narodu, TR, 23 VII 1962.

⁶² AP Ka, KW PZPR Katowice, 301/IV/420, Informacja o obchodach XX-lecia PRL w 1964 r. w województwie katowickim na posiedzenie egzekutywy KW PZPR w Katowicach, 3 V 1963 r., k. 54–55.

⁶³ *Ibidem*, k. 56.

⁶⁴ *Ibidem*, k. 55.

Obchody 20-lecia powinny przyczynić się do upowszechnienia w społeczeństwie, a zwłaszcza wśród młodzieży, wiedzy o naszym starcie, o pierwszych dniach pracy na wyzwolonym i zjednoczonym z Macierzą Śląsku, o formowaniu się i umacnianiu władzy ludowej. O trwałej walce z siłami reakcji, która nie chciała się pogodzić z faktem, że klasa robotnicza w sojuszu z chłopstwem kształtować będzie odąd samodzielnie swoje losy, swoją przyszłość⁶⁵.

Obchody 20-lecia organizowano pod formalnym patronatem FJN. Jeszcze wiosną 1963 r. miały powstać komitety obchodów na szczeblach wojewódzkim i lokalnych. Od czerwca FJN powinien był planować czyny społeczne, a na koniec roku oczekiwano podejmowania zobowiązań produkcyjnych od załóg fabrycznych. Na listę imprez mających się odbyć w 1964 r. wpisano wielki wiec i festyn na Stadionie Śląskim, z zawodami sportowymi dla młodzieży szkolnej. Harcerzy oczekiwała wędrownka „Szlakiem Bojów o Wyzwolenie Śląska”. Wszyscy mieszkańcy, z młodzieżą na czele, mieli uczestniczyć w festynach i zabawach „w miastach, osiedlach i miejscach wypoczynku świątecznego”. To wszystko w warunkach długotrwałej i intensywnej kampanii propagandowej w mediach⁶⁶.

Specjalne zadania sformułowano dla młodzieży szkolnej. Kuratorium okręgu szkolnego miało zadbać, by w pierwszej połowie 1964 r. w pracy wychowawczej w szkołach zwracać szczególną uwagę na konteksty jubileuszu, wykorzystywać specjalne wydawnictwa i materiały prasowe. Młodzież należało też włączyć do uczestnictwa w czynach społecznych, związanych z zazielenianiem okolic szkół, porządkowaniem i budową boisk, zbiórką makułatury na SFBST, sadzeniem kwiatów przy domach i na osiedlach. Wspólnie z organizacjami działającymi wśród młodzieży należało zorganizować wiele konkursów (czytelniczy, krajoznawczy, fotograficzny), których celem miało być „zapoznanie się z osiągnięciami PRL w okresie 20-lecia, zwiedzanie obiektów fabrycznych i zakładów naukowych, szkół 1000-lecia itp.” Oprócz tego młodzi mieli uczestniczyć w rajdach, zawodach sportowych, zajęciach i występach artystycznych, a także ćwiczyć umiejętności z języka polskiego, pisząc wypracowania na temat „Rozwój mojej miejscowości rodzinnej i najbliższych okolic w okresie 20-lecia PRL”⁶⁷.

⁶⁵ *Ibidem*, k. 56–57.

⁶⁶ AP Ka, KW PZPR Katowice, 301/IV/420, Założenia organizacyjne obchodów XX-lecia PRL w 1964 r. w województwie katowickim na posiedzenie egzekutywy KW PZPR w Katowicach, 3 V 1963 r., k. 63–67.

⁶⁷ *Ibidem*, k. 69–70.

Podczas obrad egzekutywy w lutym 1964 r. jej członkowie zapoznali się z planami zaangażowania mediów w jubileuszową kampanię propagandową. Do młodzieży adresowano specjalne „audycje środowiskowe” z odpowiednią „problematyką ideowo-wychowawczą”. Regionalna telewizja także wykonywała zadania związane z propagowaniem jubileuszu. Treści, z którymi starano się dotrzeć do „szerokich rzesz młodzieży robotniczej i studenckiej”, pojawiały się w cotygodniowych audycjach „Kalejdoskop młodych”. Również prasa lokalna poświęcała jubileuszowi wiele miejsca⁶⁸.

Pod koniec czerwca 1964 r., podczas obrad egzekutywy KW PZPR w Katowicach, oceniono stan przygotowań do jubileuszu Polski „ludowej”. Uznano, że wszystko jest niemal dopięte – ostatnie poprawki zamierzano poruczyć sekretariatowi KW (gdyby były potrzebne). Świątu zamierzano nadać uroczysty, długotrwały przebieg. W lipcu miały się wszędzie odbywać uroczyste sesje rad narodowych i FJN. Wymowę polityczną referatów zamierzano uaktualnić przez włączenie do nich odpowiednich fragmentów uchwał IV Zjazdu PZPR. Oprawę artystyczną akademiom miały zapewnić zespoły przy domach kultury i zakładach pracy. Na 18 lipca zaplanowano uroczystą sesję w Filharmonii Katowickiej. Do finiszu miały zmierzać czyny społeczne, w tym drugi etap Czynu Młodzieżowego ZMS (jego ewaluacja była zaplanowana na 10 lipca). Podsumowywano też specjalne osiągnięcia młodzieży w ramach Młodzieżowego Czynu Społecznego na poziomie miejscowym (np. w Kłobucku). Na terenie miast 20 lipca miał się odbyć zlot „Młodzież na XX-lecie PRL” ze sztafetą młodzieżową. W dniach święta planowano ponadto imprezy sportowe, festyny i zabawy⁶⁹.

Centralne uroczystości wojewódzkie odbywały się 20 lipca na Stadionie Śląskim. Przybyło 100 tys. ludzi, tłum wypełnił szczerlnie nawet przejścia między sektorami. Świętowanie rozpoczęło o 18.00, gdy w loży honorowej zjawili się przedstawiciele władz wojewódzkich. Część młodzieży miała do wykonania specjalne zadanie. „Trybuna Robotnicza” relacjonowała:

I oto znowu zrywa się burza oklasków. W ten oto sposób uczestnicy witają wbiegającą na murawę młodzież ze szkół zawodowych Chorzowa i Świętochłowic. Rozpoczyna się pokaz gimnastyczny w wykonaniu 1500 uczniów i uczennic ze szkół dwóch są-

⁶⁸ AP Ka, KW PZPR Katowice, 301/IV/435, Informacja o realizacji wskazań XIII Plenum KC i zamierzeniach prasy, radia i telewizji w związku z obchodami XX-lecia PRL na posiedzenie egzekutywy KW PZPR w Katowicach, 18 II 1964 r., k. 80–88.

⁶⁹ AP Ka, KW PZPR Katowice, 301/IV/443, Organizacja obchodów Święta Odrodzenia w województwie katowickim – notatka na posiedzenie egzekutywy KW PZPR w Katowicach, 26 VI 1964 r., k. 107–114.

siadających ze sobą miast. Po chwili na zielonej murawie stadionu z czerwieni i bieli kostiumów wyłania się hasło „PKWN – 22 lipca 1944”. Uczestnicy wstają z miejsc.

Później wystąpili dużo młodszy uczniowie szkół i ognisk artystycznych z pokazem „dziecięcej zabawy” w kurzą rodzinę. Imprezę zakończył mecz piłkarski, rozegrany przez dorosłych⁷⁰. Tego dnia do Warszawy wyruszyła młodzieżowa sztafeta z Katowic, by zameldować o rezultacie czynu produkcyjnego „młodzieży śląsko-zagłębiowskiej”. Górnicy, hutnicy i przedstawiciele innych zawodów pobiegli do stolicy z meldunkiem, że od października 1963 r. z sukcesem realizowali ponadplanowe zobowiązania produkcyjne⁷¹.

22 lipca 1964 r. był dniem zabaw i wypoczynku. Mieszkańcy Śląska i Zagłębia szukali przyjemnych miejsc, by spędzić w nich wolny czas: „Dziesiątki tysięcy ludzi, korzystając z pięknej, upalnej pogody, opuściły miasta i udały się nad zbiorniki wodne i w góry. Oblężone były wszystkie kąpieliska. Zakłady pracy organizowały liczne zabawy i festyny”⁷².

Założenia Świąta Odrodzenia w 1966 r. opracował Wydział Propagandy KW PZPR w Katowicach na podstawie wytycznych KC. Szczegółowo skonsultowano programy imprez z organizacjami młodzieżowymi. Planowano, że w województwie w dniach 22–24 lipca odbędą się liczne imprezy kulturalno-rozrywkowe oraz sportowo-turystyczne. W planach umieszczono uroczyste pożegnanie grupy młodzieżowej udającej się na uroczystości centralne do Warszawy. Wyjeżdżali młodzi sportowcy, a żegnali ich harcerze, działacze ZMS i ZMW oraz działacze partyjni – łącznie 8 tys. osób.

21 lipca w Katowicach odbył się capstrzyk z udziałem kompanii honorowych Wojska Polskiego (WP), powstańców śląskich i delegacji z 50 zakładów pracy oraz 7 tys. harcerzy. Zadaniem druhow było złożenie kwiatów i wieńców w kilku punktach miasta: na cmentarzu żołnierzy WP, cmentarzu żołnierzy Armii Czerwonej, pod wieżą spadochronową oraz na rondzie i pod pomnikiem żołnierzy sowieckich na pl. Wolności. W WPKiW miał się odbyć karnawał; zabawy, festyny i wycieczki zaplanowano także w poszczególnych miastach województwa⁷³. Wieczorem głównymi ulicami Katowic przeszli uczestnicy capstrzyku. Wśród nich liczną grupę stanowili młodzi ludzie

⁷⁰ *Wielkie święto radości. 100 tysięcy na Stadionie Śl.*, TR, 20 VII 1964.

⁷¹ *Sztafety złotowe w drodze do Warszawy*, TR, 21 VII 1964.

⁷² *Pod znakiem radości i słońca*, TR, 23 VII 1964.

⁷³ AP Ka, KW PZPR Katowice, 301/IV/491, Informacja o przygotowaniach do Świąta Odrodzenia na posiedzenie egzekutywy KW PZPR w Katowicach, 14 VII 1966 r., s. 123–128.

– zetesemowcy i harcerze. W parku kultury zaczęła się centralna impreza święta: „zielony karnawał”, na którym kilkaset tysięcy osób w różnym wieku bawiło się do rana: „na 24 estradach bawią się, tańczą, śpiewają młodzi i starzy, wszystkim dopisuje humor i radość”. Sam 22 lipca był nieudany – gwałtownie popsuka się pogoda, nad regionem przeszły burze i część imprez odwołano⁷⁴.

Młodzi ludzie z Katowic wzięli także udział w świętowaniu w stolicy – w wielkiej Defiladzie Tysiąclecia. Młodzież maszerowała przez Warszawę w długich kolumnach (z Katowic przyjechało 2 tys. osób), niosąc herby swoich miast i transparenty z przesłaniami w rodzaju: „Hitlerowskich ludobójców musi osiągnąć kara”. Grupie z Katowic przygrywała w marszu orkiestra kopalni „Walenty-Wawel”. Na trzymanyh przez członków śląsko-zagłębiowskiej delegacji tablicach były wypisane liczby obrazujące realizację zobowiązań przedsięwziętych i czynów społecznych. „Młodzież prezentuje dorobek czynów produkcyjnych i prac społecznie użytecznych” – brzmiał prasowy komentarz⁷⁵.

Nad organizacją Święta Odrodzenia w 1967 r. sekretarze propagandy instancji miejskich i powiatowych w województwie obradowali 29 czerwca. Wydział Propagandy KW PZPR w Katowicach przeprowadził konsultacje z kierownictwem organizacji społecznych: ZMS, ZMW i ZHP oraz instytucjami odpowiedzialnymi za kulturę i turystykę. Plany mieściły się w dotychczasowych standardach, gdyż rocznica nie była okrągłą. Miały się odbyć, jak co roku, sesje rad narodowych (z główną sesją WRN, w której przewidziano udział młodzieży) i festyny oraz imprezy rozrywkowe. W programie przewidywano udanie się delegacji członków ZHP i ZMS z wieńcami pod miejsca „upamiętnione walką oraz na groby żołnierzy” WP i Armii Czerwonej⁷⁶. Święto 22 Lipca miało płynnie przejść w uroczystości 50 rocznicy rewolucji bolszewickiej.

Świąteczny dzień wypadał w sobotę, toteż już 18 i 19 lipca odbyły się uroczyste akademie i wieczornice oraz masówki. Stosowne apele przeprowadzono także na obozach harcerskich. W przeddzień święta członkowie organizacji młodzieżowych porządkowali groby żołnierzy i zaciągali przy nich warty ho-

⁷⁴ *Lipcowy karnawał Tysiąclecia. Noc szaleństw, śpiewu i tańca*, TR, 22 VII 1966; *Pod znakiem wyczynów i licznych zabaw*, TR, 23–24 VII 1966.

⁷⁵ *Młodzież manifestuje oddanie swoje ojczyźnie*, TR, 23–24 VII 1966.

⁷⁶ AP Ka, KW PZPR Katowice, 301/IV/513, Informacja o przygotowaniach do Święta Odrodzenia na posiedzenie egzekutywy KW PZPR w Katowicach, 13 VII 1967 r., k. 30–32.

norowe, sprząтали skwery i trawniki. Wszyscy mieszkańcy stolicy województwa spotykali się w WPKiW, gdzie na młodych i dorosłych czekało „1001 atrakcji rozrywkowych”⁷⁷.

W 1969 r. obchodzono 25-lecie Polski „ludowej”. Święto połączono z innymi okrągłymi rocznicami: w sierpniu przypadała 50 rocznica wybuchu I powstania śląskiego, a we wrześniu należało przypomnieć o 30 rocznicy najazdu hitlerowskiego na Polskę. Okres letni stał się zatem wielką lekcją historii w interpretacji PZPR, przy czym zakończenie zmasowanej akcji propagandowej planowano dopiero na styczeń 1970 r. – gdy w kolejnych miastach będą świętowane rocznice „wyzwolenia spod okupacji hitlerowskiej” i ustanowienia rządów komunistycznych w 1945 r. Z okazji lipcowego jubileuszu młodzież miała uczestniczyć w wieczornicach poprzedzających Święto Odrodzenia, wybrani przedstawiciele organizacji ZMS i ZHP mieli wziąć udział w uroczystych sesjach rad narodowych. Kuratorium współ z przedstawicielami organizacji młodzieżowych miało opracować plan dotarcia z rocznicami na obozy i kolonie. Na młodzież jak zwykle nałożono obowiązek składania wieńców oraz kwiatów na grobach żołnierzy i powstańców oraz uczestnictwa w czynach społecznych. Sportowcy wybierali się grupowo do stolicy, by z okazji święta wziąć udział w Centralnej Defiladzie 22 Lipca i uczestniczyć w Poznaniu w Spartakiadzie Młodzieży⁷⁸.

* * *

Święto Pracy i Święto Odrodzenia miały przede wszystkim wymiar ludyczny. PZPR proponowała zbiorowy wypoczynek podczas festynów, gier i zabaw, tańców i zawodów sportowych. Ale oczywiście była też metawarstwa tych uroczystości: interpretacja dziejów Polski jako zmagania jej ludności z Niemcami i z „klasami posiadającymi”, a wreszcie trudnej budowy nowego ustroju. Przedstawiano odpowiednio przekształconą historię ruchu robotniczego i jej pierwszoplanowych aktorów: KPP, PPR i PZPR; na ten obraz nakładała się pochwała ścisłego sojuszu ze Związkiem Sowieckim i przyjaznych relacji z państwami socjalistycznymi, a wieńczyła całość wszechobecna pochwała komunizmu jako jedyne sprawiedliwego ustroju jednoczącego wszystkich obywateli, budowanego także w Polsce.

⁷⁷ Na powitanie Święta Odrodzenia, TR, 20 VII 1967.

⁷⁸ AP Ka, KW PZPR Katowice, 301/IV/543, Założenia ideowo-programowe obchodów XXV-lecia PRL na posiedzenie egzekutywy KW PZPR w Katowicach, 19 III 1969 r., k. 139–174.

Dzięki takiej narracji święta państwowe w okresie PRL stanowiły dla władz ważne narzędzie indoktrynacji młodzieży, mające na celu kształtowanie postaw zgodnych z ideologią socjalistyczną. Od 1956 r. trzon ideologiczny łączono – mniej lub bardziej udanie – z przekazem treści antyniemieckich i swoście rozumianym „patriotyzmem”. „Patriotyzm” ten miał komunistyczne oblicze, nakazywał podziwiać ZSRS i z sympatią przyglądać się pozostałym państwom socjalistycznym.

Mimo szeroko zakrojonych działań propagandowych i włączania młodzieży w różnorodne uroczystości ich skuteczność była ograniczona. Zrytualizowany charakter obchodów oraz narzucone odgórnie scenariusze nie zawsze przekładały się na autentyczne zaangażowanie uczestników. Co więcej, władze partyjne i szkolne musiały mierzyć się z niechęcią części młodych ludzi do udziału w świątecznych rytuałach, co zmuszało je do szukania sposobów jej przełamania (lub przynajmniej zamaskowania samego zjawiska). Niemniej uroczystości świąteczne stanowiły istotny element życia społecznego w PRL, a ich analiza pozwala lepiej zrozumieć mechanizmy funkcjonowania systemu komunistycznego.

Badania nad udziałem młodzieży w obchodach świąt państwowych w województwie katowickim ukazują złożoność relacji między władzą a społeczeństwem w okresie PRL. Młodzież starano się obsadzić w roli wykonawców czynów społecznych i zobowiązań produkcyjnych, gibkich i sprawnych sportowców, wreszcie przedstawicieli jednolicie ubranego tłumu machającego chorągiewkami i skandującego hasła poparcia dla rządzących. Przekonywano ją do przyjęcia punktu widzenia komunistów, afirmacji ich wizji świata, narracji historycznej i ideologicznej. Nie udało się jednak sprowadzić młodych ludzi do roli biernych odbiorców propagandy, co było szczególnie widoczne w 1968 r., gdy to właśnie oni byli „paliwem” masowych protestów społecznych.

Analiza prób oddziaływania na młodzież i włączania jej w scenariusze świątecznych rytuałów pozwala lepiej zrozumieć nie tylko specyfikę życia społecznego w PRL, lecz także uniwersalne mechanizmy funkcjonowania systemów autorytarnych. Badania te mają również istotne znaczenie dla współczesnej edukacji historycznej, ukazują bowiem, jak ważne jest krytyczne podejście do historii oraz uwzględnianie różnorodnych perspektyw i doświadczeń. Wnioski płynące z artykułu mogą być inspiracją do dalszych badań nad rolą młodzieży w PRL oraz nad mechanizmami kształtowania świadomości społecznej w systemach totalitarnych.

Bibliografia

Źródła

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych, Komitet Centralny Polskiej Partii Robotniczej, 295/XVII/47.
Archiwum Państwowe w Katowicach, Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Katowicach, Egzekutywa, 301/IV/402, 301/IV/413, 301/IV/419, 301/IV/420, 301/IV/435, 301/IV/443, 301/IV/459, 301/IV/465, 301/IV/487, 301/IV/491, 301/IV/513, 301/IV/526, 301/IV/543, 301/IV/545; Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Katowicach, Wydział Propagandy, Oświaty i Kultury 88, 93, 147; Wojewódzki Komitet Frontu Jedności Narodu w Katowicach, 176, 177, 286.

Prasa

„Trybuna Robotnicza” 1957, 1959, 1960, 1962–1968.

Opracowania

Dudek A., *Państwo i Kościół w Polsce 1945–1970*, Kraków 1995.
Dytman-Stasieńko A., *Święto zawłaszczonych znaczeń. 1 Maja w PRL. Ideologia, rytuał, język*, Wrocław 2006.
Dziuba A., *Czas przełomu. Destalinizacja, rok 1956 i koniec odwilży w województwie katowickim/stalinogrodzkim (1953–1961)*, t. 3: „Nowa linia” na czasy po odwilży (1957–1961), Katowice–Warszawa 2023.
Dziuba A., „Zapach węgla droższy jest mi od wszelkiego aromatu”. Nikita Chruszczow na Górnym Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim w 1959 roku, „Czasypismo. O historii Górnego Śląska” 2018, nr 2 (14).
Eisler J., *Czterdzieści pięć lat, które wstrząsnęły Polską. Historia polityczna 1944–1989*, Warszawa 2018.
Fazan M., *Z dziejów społecznego budownictwa szkolnego*, „Studia i Materiały z Dziejów Polski Ludowej” (Katowice) 1976, t. 10.
Fertacz S., Miroszewski K., *Marzec 1968 roku w województwie katowickim*, Katowice 2009.
Friszke A., *Związek Harcerstwa Polskiego 1956–1963. Społeczna organizacja wychowawcza w systemie politycznym PRL*, Warszawa 2016.
Hausner W., *Związek Harcerstwa Polskiego w latach 1944–1964. Między komunistycznym przechwyceniem symboli a buntem wychowawców [w:] „Jesteście naszą wielką szansą”. Młodzież na rozstajach komunizmu 1944–1989*, Warszawa 2006.
Holzer J., *Europa zimnej wojny*, Kraków 2012.
Kasprzykowski A., *Pałowanie pod pomnikiem. Bielski Marzec '68: co widział wieszczę?*, „Kronika Beskidzka” 2003, nr 12.
Kolář P., *Poststalinizm. Ideologia i utopia epoki*, tłum. J. Górny, Warszawa 2022.

Młodzież w partyjnych scenariuszach świąt systemowych 1 Maja i 22 Lipca...

- Kosiński K., *O nową mentalność. Życie codzienne w szkołach 1945–1956*, Warszawa 2000.
- Łatka R., *Koniec odwilży w relacjach państwo–Kościół (1957–1958) z perspektywy Prymasa Stefana Wyszyńskiego* [w:] *Christus vincit. Księga dedykowana Biskupowi Edwardowi Frankowskiemu w 80. rocznicę urodzin*, red. M. Krzysztofiński, J. Wołczański, Rzeszów 2017.
- Marek Ł., „Kler to nasz wróg”. *Polityka władz państwowych wobec Kościoła katolickiego na terenie województwa katowickiego w latach 1956–1970*, Katowice 2009.
- Noszczak B., *Przygotowania do Milenium Chrztu Polski i Tysiąclecia Państwa Polskiego (1956–1966)* [w:] *Milenium czy Tysiąclecie*, red. B. Noszczak, Warszawa 2006.
- Osęka P., *Rytuały stalinizmu. Oficjalne święta i uroczystości rocznicowe w Polsce 1944–1956*, Warszawa 2007.
- Sadowska J., *Sercem i myślą związani z Partią. Związek Młodzieży Socjalistycznej (1957–1976). Polityczne aspekty działalności*, Warszawa 2010.
- Spatek R., *Gomułka. Inny od reszty (reformator, „narodowiec”, antysemita)* [w:] *Sprzeczne narracje... Z historii powojennej Polski 1944–1989*, red. R. Spatek, Warszawa 2020.
- Sowiński P., *Komunistyczne święto. Obchody 1 maja w latach 1948–1954*, Warszawa 2000.
- Stola D., *Kampania antysyjonistyczna w Polsce 1967–1968*, Warszawa 2000.
- Szumiło M., *Gierek. Droga do władzy*, tódź 2023.
- Świda-Ziemba H., *Człowiek wewnętrznie zniewolony. Mechanizmy i konsekwencje minionej formacji – analiza psychologiczna*, Warszawa 1997.
- Świda-Ziemba H., *Młodzież PRL. Portrety pokoleń w kontekście historii*, Kraków 2010.
- Tradycja wynaleziona*, red. E. Hobsbawm, T. Ranger, tłum. M. Godyń, F. Godyń, Kraków 2008.
- Tyszka K., *Nacjonalizm w komunizmie. Ideologia narodowa w Związku Radzieckim i Polsce Ludowej*, Warszawa 2004.
- Wierzbicki M., *PZPR a środowisko młodzieżowe (1948–1990)* [w:] *PZPR jako machina władzy*, red. D. Stola, K. Persak, Warszawa 2012.
- Wierzbicki M., *Związek Młodzieży Polskiej i jego członkowie. Studium z dziejów funkcjonowania stalinowskiej organizacji młodzieżowej*, Warszawa 2006.
- Zaremba M., *Komunizm, legitymizacja, nacjonalizm. Nacjonalistyczna legitymizacja władzy komunistycznej w Polsce*, Warszawa 2005.
- Żaryn J., *Kościół w PRL*, Warszawa 2004.

Młodzież w partyjnych scenariuszach świąt systemowych 1 Maja i 22 Lipca w latach 1956–1970 (na przykładzie województwa katowickiego)

W czasach Polski „ludowej” obchody oficjalnych świąt państwowych, zwłaszcza tych najważniejszych, były istotnym instrumentem polityki władz komunistycznych, służącym indoktrynacji społeczeństwa, a w szczególności młodzieży. Kluczową rolę w tym procesie odgrywały szkoły i organizacje młodzieżowe. Młodzi ludzie uczestniczyli w uroczystościach systemowych – maszerowali w pochodach pierwszomajowych, brali udział w wiecach i defiladach z okazji 22 Lipca – a także angażowali się w towarzyszące temu przedsięwzięcia w postaci czynów społecznych czy szkolnych akademii. Udział w nich często nie był dobrowolny. Już od pierwszych lat powojennych władze komunistyczne wykorzystywały potencjał świąt państwowych do kształtowania postaw młodzieży zgodnie z ideologią socjalistyczną, po 1956 r. do ideologicznego rdzenia dołączono pierwiastek nacjonalistyczny. Mimo usilnych prób narzucenia jednolitej narracji historycznej i ideologicznej młodzież nie stała się biernym odbiorcą propagandy. Potrafiła zamanifestować swój krytyczny stosunek do narzucanych wzorców i stawiać opór władzy, jak np. w marcu 1968 r.

SŁOWA KLUCZOWE: PZPR, PRL, województwo katowickie, młodzież, święta komunistyczne, 22 Lipca, 1 Maja

Joanna Mercik – historyk, socjolog, doktor nauk humanistycznych, adiunkt w Instytucie Historii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Od lat prowadzi badania z zakresu organizacji i funkcjonowania szkolnictwa w PRL, laicyzacji, ateizacji i indoktrynacji młodzieży, interesuje się zagadnieniami dydaktyki historii i *public history* ze szczególnym uwzględnieniem potencjału gier planszowych. Członek Polskiego Towarzystwa Historycznego, współpracownik szkół i instytucji kultury oraz nauki w przedmiocie popularyzacji historii oraz wykorzystywania narzędzi sztucznej inteligencji w edukacji historycznej i obywatelskiej.

Youth in Party Scenarios of Public Holidays: 1 May and 22 July in 1956–1970 (on the Example of the Katowice Voivodeship)

During the “people’s” Poland period, the celebration of official state holidays, especially the most important ones, was an essential instrument of the communist authorities’ policy to indoctrinate society, especially the youth. Schools and youth organisations played a key role in this process. Young people participated in national celebrations – marching in 1st May parades, taking part in rallies and parades to

Młodzież w partyjnych scenariuszach świąt systemowych 1 Maja i 22 Lipca...

mark 22 July – as well as engaging in activities accompanying the festivities in the form of “community deeds”, and school academies. Participation was often not voluntary. From the early post-war years, the communist authorities used the potential of public holidays to shape the attitudes of young people in line with socialist ideology; after 1956, a nationalist element was added to the ideological core. Despite attempts to impose a uniform historical and ideological narrative, young people did not become passive recipients of propaganda. They manifested their critical attitude towards imposed narratives and resisted the authorities, such as during the 1968 countrywide academic protests.

KEYWORDS: Polish United Workers’ Party, PZPR, Polish People’s Republic, PRL, Katowice Voivodeship, youth, communist holidays, 22 July, 1 May

Joanna Mercik – historian, sociologist, Dr., Assistant Professor at the Institute of History, the University of Silesia in Katowice. Her research focuses on the organisation and functioning of education in the Polish People’s Republic, secularisation, promotion of atheism, and indoctrination of young people; her academic interest covers also issues of the didactics of history, and public history with particular reference to the potential of board games. Member of the Polish Historical Association, collaborating with schools, and cultural as well as research institutions on the popularisation of history and the use of artificial intelligence tools in historical and civic education.